

SAVAŞ YILLARINDA HİMÂYE-İ ETFÂL CEMİYETİ'NİN ÇOCUK MİSAFİRHANESİ VE ÇOCUKLAR

* * *

THE PUBLIC GUEST-HOUSE FOR THE CHILDREN OF THE COMMUNITY OF
HİMAYE-İ ETFAL DURING FIRST WORLD WAR AND CHILDREN

Makbule SARIKAYA*

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra I. Dünya Savaşı gibi ağır savaşı da yaşayan Osmanlı Devleti, iş yapabilir nitelikte insan gücünü cephelelere göndermiş ve bunların çoğu geri dönmemişti. Savaşa giden insanların geride bıraktıkları kimsesiz çocukların bakımı ve ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan -şahsi nitelikteki- halkın kendi çabaları, gittikçe artan ihtiyacı karşılayamadığından II. Abdülhamid döneminde Dârü'l hâyır-ı Âli kurulmuş ancak bu kurum 22 Ağustos 1909'da lağvedilmiştir.¹ İttihat ve Terakki döneminde ise Dâr-ül eytâm'lar* (yetim yurtları) binlerce çocuğa yuva olup onları korumuştur.² Ancak bizim incelediğimiz bu dönemde, bakıma ihtiyaç duyan çocuk sayısının hızla artması aynı zamanda Dâr-ül eytâm'ların dolu olmasından dolayı³ bu yıllarda sahipsiz, yetim ve öksüz kalan yurt çocuklarıyla ilgilenen yeni kurumlara ihtiyaç duyulmuştur.⁴

Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar için düşünülen Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin, ilk olarak 1908 yılında Kırklareli'nde kurulduğu görülmüş ise de⁵ bugüne uzanan asıl yapılanma I. Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşmiştir.⁶ Kimsesiz çocukların korunmasındaki yetersizlikler yüzünden savaşın son yıllarında, çocukları korumak amacıyla daha örgüdü bir teşkilat kurulması yolunda başlayan çalışmalar sonucunda 6 Mart 1917 yılında Galatasaray Yurdu'nda toplanan ve 20 kişilik ilk Hey'et-i Merkezîyeyi (Merkez Heyetü) kuran cemiyet, kısa zamanda Hükûmetten gerekli çalışma iznini de almış ve

* Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

¹ Nadir ÖZBİK, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Sokak Çocukları: Dârü'l hâyır-ı Âli" **Tarih ve Toplum**, 182, Şubat 1999, s. 18

² Anna Welles BROWN, "İstanbul'da Yetimhaneler", (Editor; Clarence Richard Johnson, M.A) İstanbul 1920, İstanbul, 1995, s. 219-221 Bkz; İstanbul'da yetimlerin sayısı yaklaşık 15.000 olup 1920 yılı sonunda İstanbul'da 47 yetimhane bu yetimlerle ilgilenmekteydi. Bkz. Çavdar, s.48

³ O. Rıza ERKAN/ Gönül ERKAN, "Dâr-ül eytâm'lar" **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi**, V/1, Ocak 1987, s. 61

⁴ BOA, DH. KMS. D. 38, N. 3 (1334/1918)

⁵ Ali GÜRSİL, Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları, (1920-1960) Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998 s. 30

⁶ Hasan ALBAYRAK, "Himâye-i Etfâl Cemiyeti" **Tarih ve Toplum**, 52, Nisan 1988, s. 32

⁷ Mustafa ŞAHİN, "23 Nisan ve Himâye-i Etfâl", **Toplumsal Tarih**, 40, Nisan 1997, s.15

çalışmalarına başlamıştı.⁷ Cemiyet, kuruluşuyla beraber; 67 maddelik bir “Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamnâme-i Esasisi”⁸ ve ayrıca 36 maddelik “Cemiyetin İstanbul Şubelci Teşkilat ve Vazifesine Dair Ta’lîmat-nâme”⁹ yayınlamıştı. I. Dünya Savaşı’nın son yıllarına gelindiğinde, faaliyetlerine hız veren Cemiyet, 1918 yılında 91 maddelik oldukça kapsamlı “Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhânesi Tâ’lîmât-nâmesi”¹⁰ hazırlanmıştı. Mondros Mütarekesi’nden sonra Milli Mücadele yıllarındaki dönemde öksüz ve yetim çocuklar ile ilgilenilmeye devam edilmiş ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin yeni kurulduğu ve modern yeni devletin inşa edildiği bu dönemde, Ankara’da 30 Haziran 1921 yılında Himâye-i Etfâl Cemiyeti yeniden yapılandırılmıştı.¹¹

1917 yılında kurularak ilk toplantısını 6 Mart 1917 de yapan¹² İstanbul Himâye-i Etfâl Cemiyeti’nin, savaş yıllarında ve sonrasında ülkedeki olumsuz koşullar ve zorluklara rağmen yaptığı çalışmalar ile öksüz ve yetim çocukların barınması, beslenmesi, sağlığı ve eğitimi konusunda başarılı faaliyetlerde bulunduğu, yayınladığı nizamname, ta’lîmat-nâme ve raporlardan anlaşılmaktadır. Savaş yıllarında olduğu gibi Mondros Mütarekesi’nden sonra da kimsesiz çocukların sahipliliği ve koruyuculuğu konusunda gayretle çalışan cemiyet, bu çocukların yaşatılması ve hayata hazırlanması konusunda ülkenin mevcut şartlarında başarılı çalışmalarda bulunmuştu. Cemiyetin faaliyet gösterdiği yıllarda ülkenin yıkıma uğramış durumu göz önüne alındığında Cemiyet’in, büyük zorluklarla mücadele ettiği anlaşılmaktadır.

Himâye-i Etfâl Cemiyeti’nin kurulduğu ve faaliyet gösterdiği yıllarda Osmanlı Devleti’nin sosyal, ekonomik ve sıhhi durumu incelendiğinde vahim bir manzara ile karşılaşılmaktaydı. Çünkü savaşlar, Osmanlı’nın geleneksel yapısını çökertmiş ve mevcut tüm dengelemleri alt üst etmişti. Savaş yıllarında geleneksel gelir bölüşümü çökmüş Osmanlı Devleti, bir tarım ülkesi olmasına karşın, o yıllarda temel besin maddelerinden biri olan unun tedariki konusunda bile büyük sıkıntılar yaşamıştı.

Savaşın ilk aylarında temel ihtiyaç maddelerinden ekmek dışında şeker, gaz ve tuza da narh konulmuş; Hey’et-i Mahsûsa-ı Ticâriyye, İstanbul halkına buğday, şeker, gaz, bulgur, zeytin gibi diğer temel tüketim maddelerini de sağlamaya çalışmıştı. Bu dönemde uygulanan karne yöntemi, halkın uzun kuyruklar oluşturmasına ve kargaşa yaşammasına neden olmuştu. İâşe Umûm Müdürlüğü bu arada toplumsal içerikli bir dizi önleme başvurmuş; yoksulların yalnız ekmek tükettiği, varlıklı kesimin ise et ve pirinç gibi şeyleri ekmek yerine alabildiklerini göz önünde bulundurarak fakir halka daha fazla ekmek

⁷ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himâye-i Etfâl Cemiyeti’nin Tarihçesi ve 1338 Senesindeki Faaliyeti Hakkında 1339 Senesinde İn’ikât Eden Meclis-i Umûmi’ye Takdim Edilen Umûmî Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1339, s. 1, Matbaa-ı Ahmet İhsan ve Şürekâsı, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kataloğu, No:5366

⁸ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi Nizamnâme-i Esasisi, İstanbul, 1333, Matbaa-ı Ahmet İhsan ve Şürekâsı, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kataloğu, No: 5365

⁹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umûmiyesi İstanbul Şu’beleri’nin Teşkilat ve Vezâifine Dair Ta’lîmatnâmedir. İstanbul, 1333, Matbaa-ı Ahmet İhsan ve Şürekâsı, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kataloğu, No: 5364

¹⁰ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Talimat-nâmesi, İstanbul, 1334, Matbaa-ı Ahmet İhsan ve Şürekâsı, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kataloğu, No:5363

¹¹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, 1921-1939, İstanbul, 1940, s. 3

¹² Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s. 2

verilmesi öngörülmüştü.¹³ 1918 yılında kurulan İâşe Nezâreti, ordunun, yoksul halkın ve devlet memurlarının iâşesi için gerekli besin maddelerini ve diğer temel tüketim maddeleri sağlayacak ve fiyat artışlarını önlemeye, ayrıca kamu yararına hizmet gördükleri bakanlıkça onaylanan kurum ve derneklerin ihtiyaçlarını da karşılamak için çalışmıştı. Savaş yıllarında ayrıca fakirler için aşevleri açılmıştı.¹⁴

Savaş yıllarında İstanbul, servet ve sefaleti birlikte yaşamıştı. Savaş enflasyonunun neden olduğu spekülâtif girişimler geleneksel Osmanlı gelir bölüşümünü çarpıtmış; kısa sürede "yeni zengin" bir katmanın doğmasına neden olmuştu. Ortaya çıkan bu savaş zenginleri İstanbul'un yaşamına yepyeni bir boyut getirmişlerdi.¹⁵ Toplumun geniş bir kesimi yoksulluğa itilmişti. Savaşın yol açtığı insan kaybı ve maddi yıkımla birlikte gelir ve servet dağılımındaki dengesiz gelişmeler geleneksel Osmanlı toplumsal yapısını bir anlamda çökertmiş, sabit gelirli memur ve asker kesimi yıkıma uğrarken, ticaret erbabı servet edinmişti. ¹⁶ I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal durumu incelendiğinde sağlık konusundaki yetersizlikler de mevcut kötü durumu daha katlanılmaz hale getirmektedir. Balkan Savaşları'ndan sonra da devam eden büyük savaşlarda salgın hastalıklar (çiçek, sıtma, verem, trahom, lekeli humma, tífüs v.b) bozulan sosyo-ekonomi durum, halk sağlığını kötü şekilde etkilemiştir. Bu dönemde özellikle bakımsız ve sahipsiz çok sayıda çocuğun durumu, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun her yerinde kanayan bir yara durumundaydı.

Savaş ve Mütareke yıllarında toplumsal dokusu köklü dönüşümlere uğrayan İstanbul, Savaş ve işgal koşulları nedeniyle hareketli bir nüfusa sahip olmuştu. Savaş yıllarında İstanbul'a akın eden yüz binlerce göçmen, bu dönemde işgal kuvvetlerinin yanı sıra, tüm kozmopolitliğiyle kent yaşamına o güne kadar alışılmadık bir görünüm kazandırmıştı.¹⁷

Savaş yıllarında ve sonrasında eğlenceye düşkünlük giderek yaygınlaşmış, toplumsal ahlâk çöküntüye uğramıştı. İstanbul'da ilk kez kumar, alkol ve kadın ticareti geniş boyutlara ulaşmıştı.¹⁸ İstanbul yoksulluk ve sefalet yuvası olmuş, sokaklar dilenen insanlarla dolup taşmıştı.¹⁹ Bu arada eskiden birkaç mahalleye sıkışıp kalmış olan fuhuş ortamı çoğalmış, hatta Müslüman kesime de sirayet etmiş, İslam "içtimai terbiyesi" yaralanmıştı. Anadolu'da Cihan Harbi sırasında aile erkeği cepheye sevk edilmiş, sefalet, yoksulluk, açlık, kimsesizlik aile normlarını zorlamış ve aile bağlarını gevşetmişti. ²⁰ Böyle bir dönemde sahipsiz çocuklar ise sokaklarda sefaletin pençesinde kıvrılarak ölümü bekliyorlardı. Sayıları çok olan bu çocuklara sahip çıkılması ve onların kötü yollara düşmesinin önlenmesi ve sağlıklarının korunması önemli bir sorun idi.²¹

¹³ Zafer TOPRAK, "Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 11, İstanbul, 1994, s. 240

¹⁴ TOPRAK, "Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul," s. 241.

¹⁵ Zafer TOPRAK, "Fuhuş" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 1994, s.342

¹⁶ TOPRAK, "Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul," s. 242.

¹⁷ TOPRAK, "Mütareke Döneminde İstanbul," s. 20.

¹⁸ Stefanos YERASİMOS, *İstanbul 1914-1923*, İstanbul, 1996, s. 189

¹⁹ TOPRAK, "Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul," s. 242.

²⁰ TOPRAK, "Fuhuş", s.343

²¹ *Himâye-i Etfâl Cemiyeti 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334 tarihinde Kabul Edilmiş Olan 1333 Sene-i*

Savaş ve Mütareke yıllarında Osmanlı toplumunun içine düştüğü sıkıntı ve yıkım çok ağırdı. Böyle bir ortamda çocukların durumu ise içler acısı olup, durumun içler acısı olduğunu Cemiyet'in merkez heyetince hazırlanan yıllık umumi raporundan da anlaşılmaktadır. Bu raporda çocukları, "sokaklarda perişan, hastalıktan, açlıktan ve bakımsızlıktan ölüme terk edilmiş veya vicdansız menfaatperestlerin eline düşmüş" durumdaydı.²² Yine aynı şekilde Cemil Topuzlu'nun hatıratında memleketin ve çocukların durumu şu şekilde değerlendiriliyor; "... geçen beş sene içinde savaşlar sırasında çaresiz halk hudutlarda vatanın savunmasıyla meşgul iken, kadın, çocuk ve yaşlılar her türlü eziyet ve cefayı çekmiş, sefaletin son derecesine düşmüş ve bir çokları açlıktan ve hastalıktan ölmüştür."²³

Her yönüyle sıkıntılı bir dönemin yaşandığı bir ortamda faaliyet gösteren Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin, çocukları barındırma ve onlara iyi bir gelecek hazırlama konusunda hayli zor bir görev üstlendiği açıktır. Cemiyetin bu konudaki ilk icraatı 1917 Mayısının sonlarında gerçekleşmişti. Birinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle sürdüğü bir dönemde savaş bölgelerinden toplanan birçok kimsesiz çocuk, ilk zamanlarda Harbiye Mektebi'nde barındırılmıştı. Cemiyetin 10 Haziran 1917 tarihli ilk toplantısında; o zaman harp muntıkalarından hükümetçe toplanarak getirilmiş harbiye mekteplerinde bulunan birçok kimsesiz, şehit yavrularını koruma altına almaya karar vermişti. Harbiye nezareti ile yapılan görüşmeler neticesinde cemiyete Hükümetçe bir miktar tahsisat ayrılmış ve bu çocukların himayesi Himâye-i Etfâl Cemiyetine verilmişti. Hem bu çocukları hem de bundan sonraki gelecek olan çocukları iskân edilip yerleştirmek için 27 Kasım 1917'de Firuz Ağa'da bir çocuk misafirhanesi' açılmıştı.²⁴ Bu çocuk misafirhanesi birkaç ay içinde yüzden fazla çocuğu sefalet hayatından kurtarmıştı. Çocuk kabulüne daha önceki bir tarihte başlayan Cemiyet, daha Firuz Ağa'daki bu çocuk misafirhanesini açmadan önce, 8 Ekim 1917 tarihinden itibaren çocukları kayda başlamıştı. Bu çalışmasının neticesinde 1917 Aralık ayı sonlarında yani 3 ay gibi kısa bir sürede elli biçare çocuğu bünyesine dahil ederek onları sefaletten kurtarmıştı.²⁵

Misafirhanedeki -istatistikler incelendiğinde misafirhaneye gelen ilk elli çocuktan üçü 3 yaşında, dokuzu 5 ve yirmi ikisi de 8 yaşında- çocukların küçük yaşta olması göz önünde bulundurulduğunda²⁶ bu çocukların tedavi ve bakımlarına özel önem verilmesi de gerekli olduğu ortadır. Mevcut durumu göz önüne alarak çocuklara gereken itina gösteren cemiyet, çocuklar için öncelikle bir "hamam-duş" sistemi kurmuş ve hastalar için misafirhane özel bir yer ayırmıştı. İlk açıldığında 100 yatak kapasiteli olan misafirhane, daha çok çocuğa hizmet verebilmek için bir nevi dolup boşalan bir depo gibi tasarlanmıştı.²⁷ Kalabalık kadrosuyla misafirhane, çocukların bütün ihtiyaçları

Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1334, Matbaa-ı Ahmet İhsan ve Şürekası, s.12

²² Himâye-i Etfâl Cemiyeti 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide.... s. 4

²³ Cemil (TOPUZLU) Paşa, İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul, 1994, s. 190

²⁴ 18 Mart 1919 yılında tasarruf ve düzen yönünden kuruluşun merkezi bu misafirhane binasına taşınmıştır

²⁵ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Scenesinde Teşekkül Eden.... s. 4

²⁶ Himâye-i Etfâl Cemiyeti 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide.... s. 12 (Bu çocuklardan 45 Müslim, 4 Hıristiyan ve 1 Musevi olup bunların 11'i kız idi.)

²⁷ Himâye-i Etfâl Cemiyeti 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide.... s.12

²⁸ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Scenesinde Teşekkül Eden.... s 5

düşünülmüş devamlı ve düzenli kontroller sürdürülmüştü. Açıldığından itibaren misafirhane devamlı ve aktif çalışmış, bu çalışmaları neticesinde 1917-1922 yılları arasında misafirhaneye 2.027 çocuk kabul edilmişti.²⁸ Biçâre vatan evladını korumak ve onları hayata hazırlamak amacıyla faaliyet gösteren Himâye-i Etfâl Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'nın çetin yıllarında hayata geçirdiği Çocuk Misafirhanesi için 1918 yılında oldukça kapsamlı bir de ta'limat-nâme hazırlayarak gereken bütün titizliği göstermiştir. Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin İstanbul'daki idare merkezine doğrudan doğruya bağlı bulunan Çocuk Misafirhanesi'nin, 91 maddelik bir Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi²⁹ 8 fasıla ayrılmıştı. Çocuk misafirhanesi Ta'limat-nâmesi'nin ilk faslında misafirhanedeki görevliler ve bu görevlilerin görev ve sorumlulukları hakkında açıklamalara yer verilmişti.

Doğrudan doğruya idare merkezine bağlı olan çocuk misafirhanesinde müdür; cemiyetin nizamnamesinde ve misafirhane ta'limat-nâmesinde belirtilen esaslar dahilinde misafirhaneyi idareyle görevli olup ta'limat-nâme esaslarına göre kurum, memur, müstahdem ve çocukların idaresi, denetimi ve gerekli resmi işlemleriyle sorumlu idi.³⁰ Görevlilerden biri olan katip ise muhasebe kayıtlarını, misafirhanedeki çocukların dosyalarını ve sicil defterlerini ve misafirhaneye ait bütün yazışma ve kayıtları tutmak ile görevliydi.³¹ Misafirhanedeki diğer görevlilerden ambar ve depo memuru, alınan bütün malzemelerin girişi ve yerleştirilmesi ve deftere kaydedilmesi işleriyle ilgilenmekteydi.³²

Misafirhanedeki görevlilerden gece bekçisi; misafirhanenin güvenliğini sağlamakla sorumluydu.³³ Gece nöbetçileri, misafirhanedeki çocuklar uyuduktan sonra yatakhaneleri dolaşarak onların kontrolüyle görevli olup gece misafirhanede bulunmak zorunda olan kişilerdi. Kapı memuru kapıda bekleyip giriş-çıkışları takip ve kaydetmekle görevliydi.³⁴

Misafirhanede görev yapan çok sayıdaki görevlilerin görevleriyle ilgili asayişe dolayısıyla çocukların emniyetine önem veren bazı esaslar ta'limat-nâmenin altıncı faslında ele alınmıştı. Buna göre; İdare merkezince belirlenen belirli vazifelerin görevlilerce yerine getirilmesi zorunlu olup, görevini ihmal edenler hakkında gerekli hukuki işlem yapılacağı belirtilmişti. Misafirhanede yatmaya mecbur olan müdür, mübassır, mürebbiye, sofracı, hademe, gece bekçisi ve aşçının haftada bir gün izinleri olup diğer zamanlarda misafirhanede bulunmaları zorunlu idi. Misafirhanede bulunmak ve yatmak zorunda olup görevini yapmayanlar ve göreve geç gelenler hakkında ise işlem yapılmaktaydı.³⁵

Savaş yıllarındaki sağlık koşulları göz önüne alındığında bu biçâre çocuklar için olumsuzlukların çok daha fazla olduğu bilinen bir gerçek. Himâye-i Etfâl Cemiyeti de bu bilinçle harekete geçerek Çocuk Misafirhanesi'ndeki çocukların sağlıklarını konusunda sürekli ve etkin tedbirler almıştı. Bu amaçla Himaye Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesinde doktor ve hastabakıcılara yer vermiştir. Misafirhanenin en önemli görevlilerinden olan tabibin görevleri kapsamlı olup şu şekildeydi:³⁶ Tabip her sabah belirli

²⁸ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s. 5

²⁹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limatnâmesi, s. 2

³⁰ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limatnâmesi, s. 3

³¹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limatnâmesi, s.4-5

³² Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.7

³³ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.11

³⁴ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.12

³⁵ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.19-20

³⁶ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s. 5

saatte misafirhanede hazır bulunarak ve hasta bakıcı tarafından kendisine verilen ismi yazılı çocukların tedavisiyle uğraşarak mesaisine başlardı. Doktorun yaptığı bütün tedavi muayenehane defterine kaydedilirdi. Misafirhanede olan çocukların genel sağlıkları hakkında günlük gözlemler de bu deftere yazılırdı.³⁷ Hafif derecede hasta olanlar misafirhanede yatırılırken uzun süreli tedaviye ihtiyaç duyan hasta çocuklar uygun hastanelere sevk olunurdu. Aynı zamanda çocuk ve görevlilerden bulaşıcı hastalığı olanlar, hemen misafirhanede tecrit odalarına alınır daha sonra hastaneye sevk olunurlar ve hemen gerekli temizlik ve ilaçlama işlemi yapılırdı. Bulaşıcı hastalık ortaya çıktığında tabip durumu sağlık müfettişine haber verirdi. Misafirhancenin uygun bir bölümünde ilk yardım ve ilaç vermeye başlama için gerekli çşya ve araçların bulundurulmasına dikkat edilirdi. Çocukların gerekli aşılarının yapılmasıyla da ilgilenen tabip bütün bu işlerinin yanında, haftalık yemek listesini belirlemek ve Misafirhanenin sihi bütün şartlarını kontrol ve takip etmekle de görevliydi.. Misafirhanedeki tabip tarafından yiyecek ve içecek özelliğine dikkatle beraber murfak, yatakhane, yemekhane ve sair yerlerin sık sık teftiş ve hazırlanan ödenek ve satın alınan yiyecekleri kontrol edilirdi. Teftiş esnasında görülen eksiklik hakkında müdüriyete sözlü veya yazılı olarak bilgi verilirirdi. Aynı zamanda hazırlanan sağlık raporu etkisiz kalırsa rapor idare merkezine bildirilirdi.³⁸ Misafirhanedeki doktorun yardımcısı olan hastabakıcılar ise hastanenin temizliği, çocukların muayeneleri ve ilaçlarını kullanımlarının kontrolü de dahil bir çok sihi noktaya dikkat ederek gerekli tedavinin uygulanmasıyla görevliyidiler.³⁹ Çocukların sağlığıyla yakından ilgilenen Cemiyet, misafirhanenin yanı başında bir muayenehane de yaptırmış, aynı zamanda bazı yerlerde çocukların yanısıra halka da hizmet veren birçok dispanser açmıştır.⁴⁰

Misafirhanedeki çocukların sağlığıyla çok yakından ilgili olan temizlik konusu ve misafirhancenin ve çocukların temizliğinden sorumlu kişiler ve görevlerine ilişkin esaslar da şu şekildedir: Mubassır, Misafirhanenin iç düzen ve temizliğiyle ve çocuklarla ilgilenen mürebbilerin görevlerinden dolayı ortaya çıkabilecek ilgisizliklerinden dolayı müdüriyete karşı sorumlu idi. Ayrıca misafirhaneye kaydedilen çocukların elbiselerinin durumundan onların sofraya oturmadan önce ellerini yıkamalarına varıncaya kadar ayrıntılı temizlik ve ihtiyaçlarını takip ederdi.⁴¹ Misafirhane görevlilerinden yatak memuresi, yatakların ve yatakhanelerin temizlik, düzen ve havalandırılması işiyle ilgilenmekte olup; çamaşırcı, çamaşırları yıkamak, hijyene dikkat etmek ve temizlik maddelerini dikkatli kullanmakla görevli idi.⁴² Hizmetçiler, sabah çocuklar uyanmadan silinmesi ve temizlenmesi gereken yerlerin temizliğinden ve misafirhanedeki rutin temizliklerden sorumluydular.⁴³

Yurttaki bütün çocukları din, mezhep ve milliyet ayrımı yapmaksızın himaye eden Cemiyet, Mondros Mütarekesi'nden sonra farklı dinlere mensup kuruluşların kendi dinlerindeki çocukları himaye girişimlerinin neticesinde misafirhanesindeki çocukların bir kısmını ilgili yerlere vermiş ve kalan müslim çocukların bakımıyla ilgilenmiştir.⁴⁴ Vatanın bu biçâre çocuklarını misafirhaneye kabul konusunda Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-

³⁷ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi s.5

³⁸ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.6

³⁹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s. 10

⁴⁰ Himâye-i Etfâl Cemiyeti 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide.... s.14

⁴¹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s. 8-9

⁴² Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.11

⁴³ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.12

⁴⁴ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s. 6

nâmesi'nin İkinci faslında detaylı bir şekilde ele alınan çocuğun misafirhaneye kayıt ve kabulü ile ilgili esaslar şu şekildedir: misafirhaneye kaydedilecek çocukların doğrudan doğruya idare merkezindeki müdüre başvurmaları ve müdürün onayı ile misafirhaneye sevk olunmaları gerekmekteydi. Misafirhaneye kabul edilen çocuklar önce tabip tarafından muayene edilirdi ve çocuk hakkında gerekli sağlık raporları hazırlanırdı. Misafirhaneye kabul edilen çocuk daha sonra hamamda yıkanır ve elbiseleri değiştirilirdi. Nihayet dosyası hazırlanan çocuk misafirhaneye yerleştirilirdi.⁴⁵

Çeşitli yollarla Himâye-i Etfâl Cemiyeti tarafından sefaletten kurtarılan ve bakılan bu çocuklar, bazı aileler nezdine evlatlık, sanayi ve ticaret erbabının yanına çıkar ve mekteplere talebe olarak yerleştirilmiş, böylece boşalan yerlere yeni çocuklar alınması düşünülmüştü.⁴⁶ Mevcut çocukların iyi koşullarda bir yerlere yerleştirilmeleri ve onlardan boşalan yerlere yeni çocukların alınması amacıyla Cemiyetin katibi tarafından verilen ve halkın konuya ilgisinin çekilmeye çalışıldığı ve desteklerinin beklendiği bir ilanda; "... sokaklarda kalmış çocuklara mahsus olarak açılan misafirhanenin kapasitesinin dolmak üzere..." olduğu belirtilmiş ve varlıklı ailelerden çocukları evlatlık olarak almaları daveti de yapılmıştı. Aynı şekilde, Tasvir-i Efkar Gazetesi'nin Ocak 1918 yılındaki bir duyurusunda; erkeklerin 1 yaşından 13 yaşına kadar ve kız çocuklarının da 9 yaşına kadar misafirhaneye kaydedildikleri ve bu çocukların evlatlık alınması halinde yeni çocuklara yer açacağı belirtilmekteydi.⁴⁷

Çocuklar için iyi bir istihdam dolayısıyla iyi bir istikbal yaratmaya çalışan Cemiyet, çocuk misafirhanesindeki çocukları, uygun yerlere yerleştirme girişimleri devam ederken çocukların evlatlık verilmesi konusunda ise Talimatnâmenin üçüncü ve dördüncü faslında konuyla ilgili oldukça detaylı ve kapsamlı esaslara yer verilmişti. Buna göre; çocukların tevdi (emanet verilmesi) işlemlerine ilişkin, ailelerce evlatlık alınacak veya bazı kuruluşlarda çalışmak üzere verilecek çocuklar için misafirhane müdüründen izin alınması ilk iş olup, çocuklar verilmeden önce müracaatta bulunan kişi veya kuruluşun durumları hakkında gerekli incelemeler özenle yapılırdı. İncelemelerden sonra seçilen çocuğun işlemleri yapılarak durumu ayrıntılarıyla sicil defterlerine yazılırdı.⁴⁸ Çocuğu alan kişi ve verilen çocuk hakkında ayrıntılı bilginin yer aldığı dosya hazırlanarak idare merkezine gönderilirdi. İşlemlerin bitmesine rağmen çocuğun durumu görevlilerce sürekli takip ve teftiş edilirdi. Ayrıca İdare merkezi, ilgili aile ve kuruluş ile ilişkilerine sürekli devam ettirerek çocukla ilgisini sürdürürdü.⁴⁹ Evlatlık olarak verilen çocuklar ise devamlı teftiş edilmiş ve misafirhane ile ilgilerinin sürdürülmesi için cemiyet tarafından bir "Kardeş Topluluğu" oluşturularak misafirhanedeki çocuklar ile ilişkiler sürdürülmüştü.⁵⁰

Dördüncü faslında ise misafirhaneden çocuk alanların görevleri ve sorumluluklarıyla ilgili olarak; misafirhaneden çocuk alanların, çocuklara misafirhanece belirtilen esaslara göre davranmaları, çocuklara kötü muamelede bulunmamaları, teftiş sırasında müfettişlerin çocukla görüşmelerini sağlamaları, çocukla ilgili firari veya terk durumlarının hemen idare merkezine bildirmeleri istenmekteydi. Firar eden çocukların durumları polis nezdinde

⁴⁵ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.14-15

⁴⁶ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s. 5

⁴⁷ Cüneyd OKAY, Belgelerle Himâye-i Etfâl Cemiyeti 1917-1923, İstanbul, 1999, s. 32

⁴⁸ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.15

⁴⁹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.16

⁵⁰ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s.6

soruşturulduktan ve gerekli incelemeler yapıldıktan sonra konuyla ilgili olarak aile veya kurumun suiistimalleri bulunması durumunda çocuk onlardan geri alınarak misafirhancye getirilmekteydi.⁵¹

Beşinci fasılda teftiş konusuna yer verilmiştir. Misafirhanedeki çocukların idare ve genel durumlarıyla ilgili gerekli teftişler idare heyeti, hamımlar heyeti ve merkez heyeti üyeleri tarafından yapılmaktaydı. Misafirhancye teftiş işlemine öncelikle müdüre müracaat ile başlanır, teftişin konusu ve genel özellikleri belirlendikten sonra incelemeler yapılır ve sonuçlar teftiş defterine kaydedilirdi. Aynı zamanda teftiş sonrası hazırlanan rapor idare merkezine gönderilirdi. Misafirhaneden evlatlık veya çırak olarak verilen çocukların durumları da sık sık teftiş edilir bu çocuklarla ilgili hazırlanan raporlar da idare merkezine gönderilirdi. Teftiş sırasında çocuklara kötü davranışları tespit edildiğinde gerekli kanuni işlemler yapılarak durum idare merkezine bir rapor ile bildirilirdi.⁵²

Cemiyetin Misafirhanedeki çocuklardan bazı yerlere yerleştirilenlerin teftişleri cemiyet tarafından ta'limat-nâmedeki esaslar dahilinde sürdürülmekle beraber bazı olumsuzluklar da yaşanmaktaydı. Evlatlık olarak verilen çocukların bir kısmının hakiki bir evlat gibi değil bir hizmetçi gibi kullanılmaları ve ticaret ve sanayi erbabının yanına çırak olarak verilen çocukların bazılarının çıraklık eğitimi almak yerine ayak işlerinde kullanılmalarından dolayı çocukların gerekli eğitimi kazanmaları engellenmekteydi. Bu olumsuzlukları teftişleri sırasında öğrenen Cemiyet, çocuklar için daha uygun yerler bulmak konusunda önemli girişimlerde bulunmuştu. Yeni çıkış yolları arayan Cemiyet, çocuklar için "Satış Barakaları", "Kalender Yurdu" ve "Sanat Evi" gibi yeni kurumlar kurmaya başlamıştı.⁵³

Bünyesinde barındığı çocukların eğitimi ve onların geleceklerinin hazırlanması konusunda da önemli girişimlerde bulunan Cemiyet, misafirhanedeki çocukları eğitim yaşına gelince yakın mekteplere gönderdiği gibi misafirhanedeyken de öğretmenler tarafından eğitmekteydi.⁵⁴ Misafirhanedeki mürcbbiyeler buradaki çocukların talim ve terbiyelerine dikkat etmekle görevli olup bir program dahilinde çocuklarla ilgilenirlerdi. Öyleki görevliler çocukların oyunlarından yemek yemelerine kadar çeşitli sorunlarıyla çok yakından ilgilenirlerdi.⁵⁵ Misafirhanedeki çocukların –evlatlık verilmeyen veya çırak olarak yerleştirilmeyen- bazıları ise nehari mekteplere yerleştirilmiş bazıları da cemiyetin hizmetlerinde kullanılmak suretiyle hayata hazırlanmıştı.⁵⁶

Cemiyet Misafirhanedeki çocuklar için bir yandan eğitim faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da bütün imkânların sonuna kadar değerlendirilmesiyle onlara başka eğitim imkanları aramaktan da geri kalmamıştı. Bu girişimlere örnek olarak; misafirhanedeki çocukların bir kısmının Ticaret ve Ziraat Nezaretince Marcaristan'a tatım eğitimi için gönderilmeye çalışılması ancak Macaristan'daki şartlardan dolayı çocuklar gönderilememesi verilebilir. Aynı şekilde Bahriye Nezareti ile irtibat kurularak çocukların çırak mektebine verilmesine teşebbüsü ve mektebin ta'limat-nâmesindeki yaş ile ilgili esaslardan dolayı

⁵¹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.16-17

⁵² Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.17-18

⁵³ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s.6

⁵⁴ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s.5

⁵⁵ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'limat-nâmesi, s.10

⁵⁶ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s.6

çocukların buraya da yerleştirilememesi durumu da aynı nitelikli başka bir örneği teşkil etmektedir. Çocukların eğitim ve geleceklerinin hazırlanması faaliyetine hiç ara vermeyen Cemiyet, Maarif Nezâreti'ne müracaat ederek, bazı çocukların Dâr-ül-eytâmlar'a yerleştirilmesine fırsat bulmuştu.⁵⁷

Çocuk misafirhanesi ta'lîmat-nâmesinin yedinci fasılda ise çocukların yiyecekleri konusuna yer verilerek, misafirhanedeki çocuklara, memur ve hademelerle verilecek yiyeceğin cins ve miktarı, çocukların yaş ve bedeni gelişmeleri dikkate alınarak, doktorun raporu, misafirhane müdüriyetinin teklifi ve idare heyetinin tasdiki ile hazırlanmaktaydı.⁵⁸ Diğer konularda olduğu gibi beslenme konusunda gerekli gayret ve ciddiyetin gösterdiği ta'lîmat-nâmede bazı görevliler ve görevlerine de yer verilmekteydi. Bu görevlilerden Sofracı, yemeklerin servisiyle ilgilenirken aşçı, ambar memurundan aldığı erzakı müdürün görevlendirdiği bir memur ve iki çocuk yardımıyla yemekle yapmakla görevli idi. Misafirhanede pişen bu yemekleri görevlilerin de çocuklarla beraber yemesi gerekmekteydi.⁵⁹ Ta'lîmat-nâmedeki sekizinci ve son fasılda ise yiyecekler konusuna yer verilerek, idare merkezince belirlenen ve gönderilen giysilerin misafirhanedeki çocuklara verilmesi konusu ele alınmıştı.⁶⁰ Misafirhanenin elbise ve benzeri ihtiyaçlarını karşılama işiyle cemiyetin idare merkezinin ilgilenmesinin yanında Hanımlar heyetinin de bazı girişimleri olduğu görülmektedir. Bundan başka Hanımlar heyeti, misafirhanedeki çocukları ziyaret ederek onlara psikolojik destek de vermekteydiler.⁶¹

Misafirhanedeki çocukların zamanlarını nasıl daha verimli kullanabileceklerine dair düzenlemeler de yapılmıştı. Bu düşünceyle yirmi dört saatlik zaman için mevsimine göre müdüriyetçe hazırlanmış bir vakit cetveli hazırlanır ve bu cetvel misafirhanede belirli yerlere asılırdı. Bu cetvelde misafirhaneye gelecek ziyaretçi için ayrılan zamanın yanında, misafirhanedeki çocukların uyku, dinlenme ve oyun gibi zamanlarını belirleyen bir taksimata da yer verilirdi.⁶²

Bir yandan kimsesiz çocukları korumak bir yandan bütün çocukların bu millet için en iyi şartlar içinde, ilim ve tekniğin bütün imkânlarını zorlayarak en mükemmel şekilde yetişmelerini sağlamayı en önemli amaç edinen Himâye-i Etfâl Cemiyeti için çocuk, milletin istikbalidir. Cemiyetin milletin istikbalini korumak amacıyla vücuda getirdiği çok önemli kuruluşlarından biri olan çocuk misafirhanesinde vatanın biçare evlatları barındırılmış olup, bu misafirhanenin her türlü ihtiyaç ve faaliyetlerine dair bütün esasları içeren bir ta'lîmat-nâme de hazırlanmıştı.

⁵⁷ Himâye-i Etfâl Cemiyeti 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederék Meclis-i Umumide... s.13

⁵⁸ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'lîmat-nâmesi, s.20

⁵⁹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'lîmat-nâmesi, s.13-14

⁶⁰ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'lîmat-nâmesi, s.13-14

⁶¹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederék Meclis-i Umumide... s.15

⁶² Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Ta'lîmat-nâmesi, s.21

ABSTRACT

The Community of Himaye-i Etfal which was established to protect the orphand and left children of the homeland during long war-time founded a public guest-house for the children (Çocuk Misafirhanesi) in 1918. A comprehensive maual consisting of 91 matters was prepared for the public guest-house for the children which was directly connected with the administration centre.

That public guest-house, Which was founded at the end of World War I, performed like a store. All the needs of the orphan children who vere gathered from the streets and the war areas were satisfied in the public guest-house.

Not only the children's problems about accommodation, nutrition, education and health were interested but also the children grew up. The public guest-house was service of 2027 children between 1917 and 1922.

Keywords: The Community of Himaye-i Etfal,
Public Guest-house for the Children,
Orphend Child,
World War I,
War and Child.